

SZVIRCSEK FERENC

Salgótarján címerei és lobogói

Reneszánsz pajzson a história

A nyolcvanas évek identitástudatának erősödésével szerte az országban megélnékült a címerek iránti érdeklődés. Nem a családicímer-keresés, őskutatás hívta életre, hanem annak a vágya, hogy ismét jelentős szerephez jusson a nemzethez, illetve a szűkebb lakóhelyhez való kötődés. Olyan szimbólum jut ismét szerephez napjainkban, amely történetiségénél fogva, jelrendszerek hordozójaként alkalmas a legkülönbözőbb tudattartalmaknak, egy adott kor szellemiségének, közösség-regio cselekvéseivel érzelmi-tudati motivációinak kifejezésére.

Erdemes tehát ebből a szempontból a címer lényeges jegyeit összefoglalni: színes jelvény; ábrázolásai mértani formák, illetve stilizált képek; legfőbb hordozója a pajzs; örökölhető, illetve használata folyamatos.

A magyar címerek, hasonlóan Nyugat-Európához, a XII. században jelennek meg. A vármegyék címerei évszázadokkal később, a XV. században tűnnek fel pecsétnyomókon. (Megyénk legkorábbi címeres pecsétjét 1551-ből ismerjük.) A hazai *kommunális beraldika* gyökerei a XIII. századi címeres pecsétekig, a *mezővárosi, községi* pecséthasználat pedig a XIV. századig nyúlik vissza. Nógrádban minden bizonnyal a legrégebbi címer Ballassagyarmaté. Hasonlóan régi a megye hajdani nagy városának, Losoncnak címere is.¹

A nemesi címek, címerek eltörlése után, a városi címereknek is feudális tudattartalmat tulajdonító felfogás tiltotta be 1949-ben a vármegyék és városok régi címerének használatát. De a címerhasználat napjainkban ismét virágzásnak indult, mint ápolandó hagyomány.² Ennek tulajdonítható, hogy új városaink közül Rétság már megalkotta egyszerűségében is sokatmondó címerét. Pásztó régi pecsétábrázolása helyett alkotott címerét cserélte újra. Tudunk Bátorterenyre és Szécsény címeralkotási szándékáról is.

1. Salgótarján korábbi községi, illetve városi címerei

A *községi* pecsétek rajzolatai, majd minden falura jellemző mezőgazdasági tevékenységet tükrözték, szimbólumrendszerük azonos, vagy legalábbis hasonló volt. Leggyakrabban a búzakarász, illetve a szőlő szerepelt együtt a használati eszközökkel.³ Salgótarján *községnek* két címeres pecsétje ismeretes. Az egyiket az Országos Levéltár még 1942-ben véleményezte.⁴ Ezzel a pecséttel látta el a község 1770-ben úrbéri kérdőpontra adott válaszait. Leírása a következő: *földből kinövő bárom búzakarász, tőlük jobbra csoroszlya, balra ekevas található.* A körirat: „Salgotarian...” (1. ábra). A másik községi pecséttrajzot a Nógrádi Történeti Múzeumban ta-

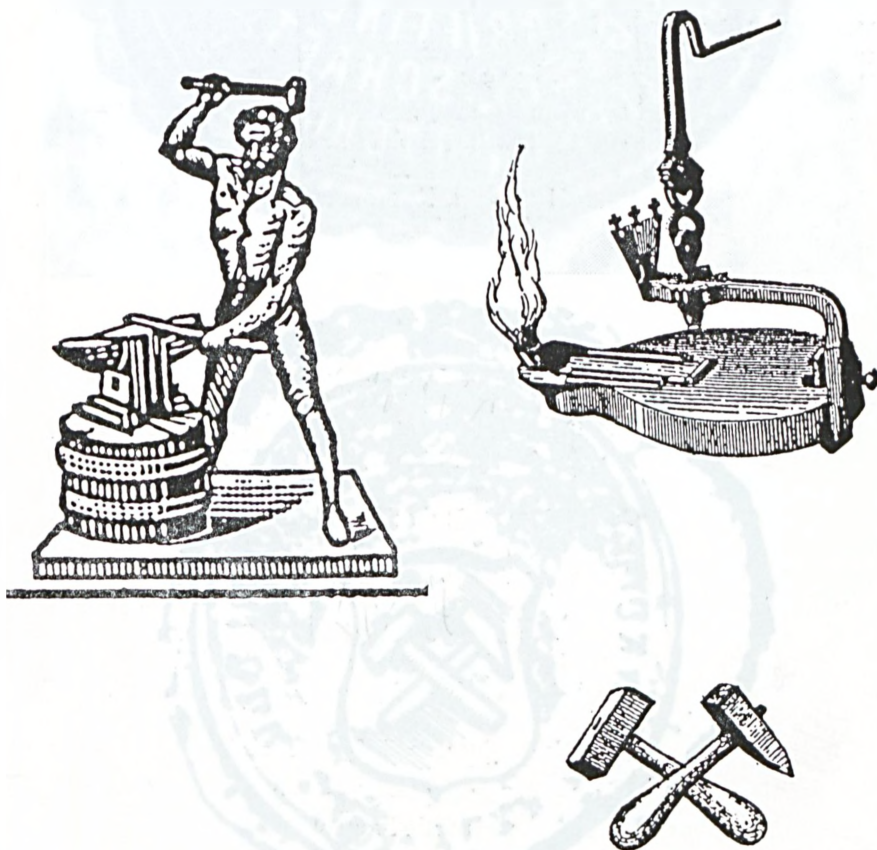
1. ábra

2. ábra

lálható községi pecsétnyomó alapján ismerjük. Az évszám 1861. Rajza részben egyezik a korábbi pecsét rajzával. Leírása: *földből kinövő latin kereszt két oldalán egy-egy búzalkalász, ettől jobbra és balra egy-egy csoroszllya látható.* A körirat: Salgótarján község pecsétje. A pecsétnyomó alsó harmadában szerepel az 1861-es évszám. (2. ábra).

A városi címerünkről szólva, több jelképet kell megvizsgálunk, amelyek úgy tűnnek, hogy nem voltak hivatalosan címerek, bár heraldikailag elfogadható mindegyik változata. A helyi sajtóban 1923-ban címerként használt jelképekről írtak: „A főtéri állomás homlokzatán áll ipari városunk két jellegzetes cimere: a szénmezőben elhelyezett égő mécses, körülötte a szénvágó szerszámok, fölül a magyar szentkorona, a másik címer az üllön dolgozó meztelen karú munkás és körülötte a mezőgazdasági szerszámok, amelyek a Rima nagy telepét jelképezi.”⁶ (3. ábra). A képeket vizsgálva, a szénmező a fekete színű pajzsot jelenti, rajta a valószínűleg fehér (ezüst) színű, jellegzetes bányászszerszámokkal. A mécses sem más, mint a közismert bányamécs, a kahanyec. Az ék és a kalapács motívuma, a

3. ábra

felső-magyarországi bányavárosok címereinek közös jelvénye.⁶ A bányászék és kalapács nálunk 1850-ben tűnik fel a zagyvai kőszénbánya-vállalat pecsétjén.⁷ (4. ábra).

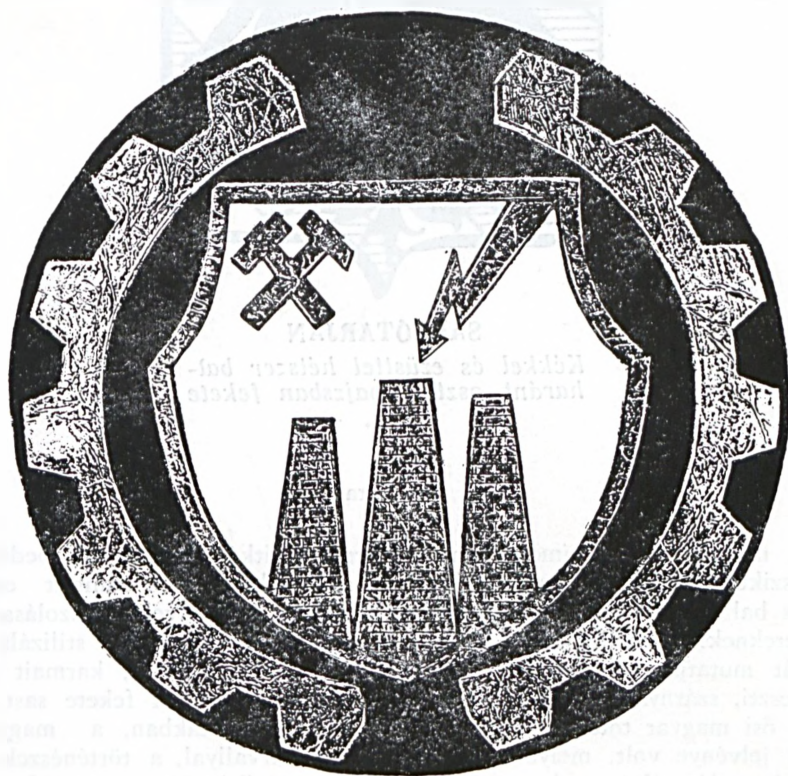

4. ábra

De megtalálható az 1868-ban alapított Salgótarjáni Vasfinomító Társulat szárazpecsétjén is. A másik címerrajz eredete a társulat alapszabályából fejthető meg, mely a hitregebeli Vulkánt ábrázolja. Az üllőn dol-

gozó Vulkan, munkásként értelmezve a Rima gyártmánykatalógusán szerepelt a későbbiekben, védjegyként.⁸

Szabó Zoltán, az 1938-ban megjelent Cifra nyomorúság című szociográfiájában a városi rangot 1922-ben kapott településről így írt: „Modern városházat épített magának, s a homlokára odaillesztették az új város címerét. *E címer méltón a századhoz, mely az új városnak életet adott, három füstölgő kéményt ábrázol. A bal felső sarokban a két bányászkalapács a jobbsarokban villám, éppen becsapni készül a három kéménybe. A pajzsot nem kardok vagy állatbőrök vagy sisakok fogják közre, hanem két fél fogaskerék. Jelezvén ezzel, hogy a város már munkálkodásra épült, nem pedig pallossal való uralkodásra. A kémények alighanem a három nagyüzemet jelképezik: a két kalapács a Salgótarjáni Kőszénbányát. Mindezek nem jótalanul kerültek a városháza homlokzatára. Hogy Salgótarján város, annak ők az okai. Hogy ilyen város, annak úgyszintén.*”⁹ (5. ábra.)

5. ábra

A következő város címer egy 1941-ben megjelent heraldikai munkából ismeretes.¹⁰ Ez álló csücskös talpú pajzsban kézzel és ezüsttel hétszer *bal-*

haránt osztott pajzsban fekete sas ábrázol. Felette háromlombos (leveles) sisakkorona és nem rangkorona látható. (6. ábra.)

SALGÓTARJÁN

*Kékkel és ezüsttel hétszer bal-
haránt osztott pajzsban fekete
sas.*

6. ábra

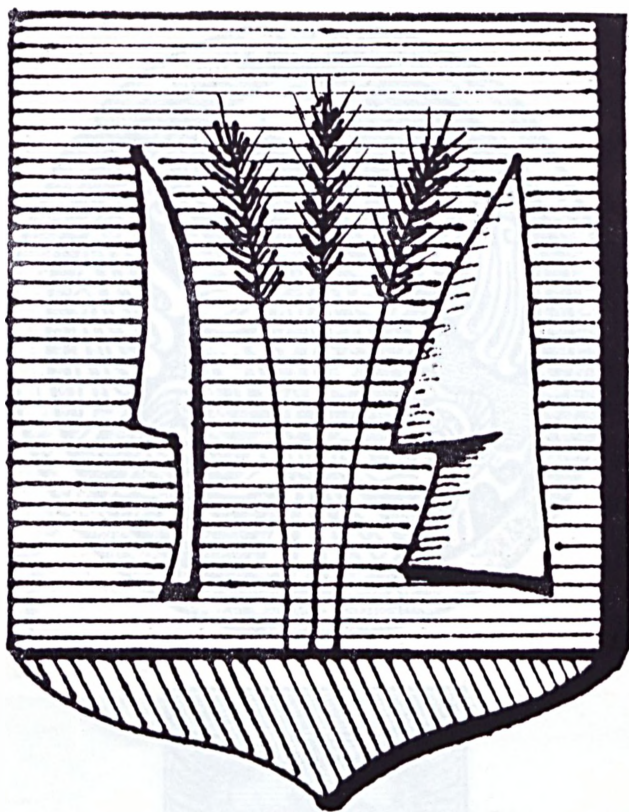
A magyar városi címerekben mesteralak ritkán fordul elő, pedig a klasszikus heraldika legszebb ábrázolásai ezek, pl. az említett címerpajzs bal harántvágásai. A címerkép, a fekete sas kedvelt ábrázolása a címereknek. A mellékletben is látható tipikus heraldikai sas stilizált formáját mutatja, fölröppenő helyzetű, fejét oldalra fordítja, karmait szétterpeszti, szárnyát kiterjeszti, farka díszes kiképzésű. A fekete sas (turul) ősi magyar totemállatnak írják le a szakmunkákban, a magyarok hadi jelvénye volt, melyet a nyelvészek a karvallyal, a történészek az ártiai vadászólyommal azonosítják. De semmiképpen sem saskeselyű, mint, ahogy az emlékműveken ábrázolják.¹¹ Hogy miért kerülhetett a város címerébe, arra csak egy magyarázat lehetséges. A címertervező, vagy megrendelő a honfoglaló magyar törzsre szeretett volna utalni a pajzsra emelt turulmadárral. Ugyanis a X. század első évtizedeiben, a honfoglalók Tarján nevű, de ekkor már hadrendnek tekinthető törzsének egyik csoportját a belső gyeplővonal védelmére telepítették e tájra.¹²

RIMASZOMBAT

Kék pajzsban fekete sas (kuruly = turul). Eghkor Elhete és Árpád jelvénye.

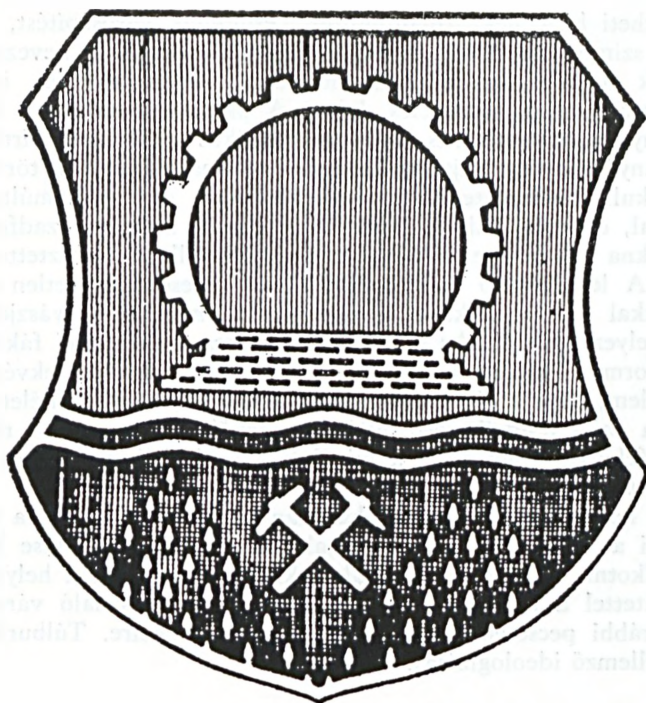
Egy másik címerábrázolás 1942-ből ismert, melyet az Országos Községi Törzskönyvbizottság felkérésére az Országos Levéltár szakvéleményezett.¹³ Ennek alapján, a pecséthasználatban követett gyakorlatot figyelembe véve, a város címerének a következő alakban történő megállapítását javasolták: *álló csücskös talpú pajzs, kék mezejében zöld pázsitból kinövő bárom búzagalász, tőlük jobbra csoroszlya, balra pedig ekevas lebeg.* Az ajánlott címer anakronisztikus volta miatt nem felelhetett meg a kívánalmaknak, mert nem jelképezhette a tekintélyes ipari várossá nőtt települést. (7. ábra.)

7. ábra

2. A város jelenlegi címere. . .

A NÓGRÁD című napilap 1966. július 30-án, minden előzmény nélkül adta hírül, hogy tervezik a város új címerét.¹⁵ 1967. szeptember 18-án már a városi vb. elé terjesztették a Katona László grafikus által készített címerterveket, amelyből az 1. számút ajánlották elfogadásra. (8. ábra.) Az új címer használatáról így rendelkeztek: *A város címere klasszikus, hegyben végződő pajzs forma. Féme az arany, színei a piros és fekete. A címert egy vízszintes, fekete hullámvonal két részre osztja. A pajzstalp színe fekete, a pajzsfő piros színű. A pajzstalp közepén arany bányászjelvény áll, ettől jobbra és balra hegy alakú elhelyezkedésben arany fák vannak. A pajzsfő közepén arany keretben fekete téglalomból arany fogaskerék emelkedik ki.*¹⁶ 1975-ben egy országos kiadvány így értelmezte a szimbólumokat: a város címerében a vörös és fekete alapszín, a munkásváros-jelleget, a bányászatot kívánja kifejezni. Arany rajzolatú motívumai a jellegzetes bányászszerszámok ábrázolásán túl a városépítést, az ipar fejlődését jelképezik, utalva a város földrajzi fekvésére is.¹⁶

8. ábra

3. A város jelenlegi címerének elemzése

Ha alaposan szemügyre vesszük címerünket a következőket olvashatjuk ki belőle. Legfontosabb dolog, hogy a kevés címerképet ábrázoló pajzs növeli csak a címer értékét. Az egyszerűsége törekvés nem jellemzi címerünket, annál inkább a mindent elmondani akaró ábrázolás. A szocialista ipar jellemző szimbólumai nem lelhettek fel, az ábrázolások monumentalitásukkal pedig túlterhelték a pajzsot. A pajzs a XIV. század óta használt tárcsapajzs, amit reneszánsz pajzsként is ismerünk. Ezt a pajzsot egy „vízszintes fekete hullámvonal” osztja két részre. Ez képzavar. Vagy vízszintes a vonal, vagy hullámvonal. A pajzstalptól való megkülönböztetés végett – mivel színre szín nem vihető fel – a vonalat arany szegély választja el. Így most már a fekete „hullámvonalat” elválasztó két aranszínű szegélyt ikerpólyának nevezhetjük, ami az eredeti leírásban nem szerepel. Sajátos következmény, hogy a köztudatban meghonosodott vélemény a hullámvonalat a két városi patakkaal azonosította. A tévedés alapja pedig az, hogy a kommunális heraldika az egyes településeket átszelő vagy csak közelében hullámzó vizeket a címerben hullámvonal ábrázolásával, azaz pólyával jelzik. Ez a címtervező súlyos rajzi tévedése volt. A pajzsra került ábrázolásokat nézve az is megállapítható, hogy ezek címerképek, nem mesteralakok. A pajzsfőben a századok során gyakran ábrázoltak bástyákat (pl. Balassagyarmat), épületeket, várfalrészeket mint kedvelt címerképeket. De egy lebegő, fekete téglahalom

nem fejezheti ki a neki tulajdonított erőltetett városépítést, inkább a rombolás szimbóluma lehet. A heraldikailag növekvőnek nevezhető arany fogaskerék mint az iparra utaló motívum elfogadható, de iparfejlődést belemagyarázni nem szerencsés dolog. A pajzs alsó részének közepén lebegő arany bányászkalapács sem álló, statikus mint ahogy írták. A közismert bányászjelvény rajzilag helytelen, formája pedig a történelem során kialakult. Szerepeltetése azonban indokolt a bányászműltra való hivatkozással, de maig kiható értelmezése hamis, hisz a századforduló után néhány akna kivételével a város bányászati jellege elvesztette domináns szerepét. A legkirívóbb és a heraldikában teljesen ismeretlen a stilizált arany fákkal történő jelképes hegyábrázolás, mely a bányászjelvény két oldalán helyezkedik el. Az aranyszínű, nyílhegyeknek tűnő fákból kialakított hegyforma nem sugallja az alkotó elképzelte földrajzi fekvést.

Úgy vélem, hogy a címerképek megalkotásánál az a szemlélet uralkodott el, hogy a pajzs rendelkezésre álló felületéből a legnagyobb részt ki kell tölteni, elfeledve, hogy a cél a minél könnyebb felismerhetőség és közérthetőség lett volna.¹⁶

A sajátos heraldikai stílus feloldhatatlan problémát okozott a címertervezőnek, aki a város régi motívumainak felhasználása, bővítése helyett újat próbált alkotni. A modern, stilizált reklámgrafika pajzsra helyezése nem volt tekintettel a heraldikai szabályokra, a címerhasználó város tradícióira, a korábbi pecsétek, címerek megőrzött jelképeire. Túlburjánzik rajta a korra jellemző ideologizálás.¹⁷

4. A város lobogói.

A vexillológia, mint történeti segédtudomány foglalkozik a zászlókkal és lobogókkal. A zászló az emberi kultúra produktuma, mely a rómaiak közvetítésével honosodott meg Európában. A zászlónak mindenekelőtt a hadviselésben volt fontos szerepe, s napjainkig megtartotta kiemelt helyét jelképeink között. A lobogók a XVII. század elején alakultak ki a nemzeti hovatartozás kifejezésére. Hadilobogó, jelzőlobogó mellett ismeretesek a városok lobogói is. A zászló rúdon elhelyezett egy- vagy többszínű könnyű anyag, amelyet gyakran címerrel vagy egyéb jelképekkel látnak el. A zászlónak az a szerepe, hogy azt rúdra erősítve hordozzák, épületre kitűzni elvileg nem lehetne. A zászló mindig személyhez, vagy egy-egy csoporthoz tartozó jelkép.

A lobogó, zsinór segítségével erre a célra szolgáló árbocra (őrfa) felhúzható, könnyű anyagból készült jelkép. A lobogó egyszerű, könnyen felismerhető kell, hogy legyen. Nem szerencsés a heraldikai lobogó. A lobogó nem feszíthető keresztrúdra, mert akkor *labarum* lesz belőle.¹⁸ A lobogó rúdra szerelve már zászló.

Magyarországon az 1970-es évek közepén a címerek ismételt engedélyezése után, központi utasítással döntöttek a városok egyszínű zászlóhasználatáról. Többnyire fehér, illetve vörös alapszín jelöltek ki a városok címereinek felhasználásával. Városunk lobogója is hasonló módon készült, elfeledve egy korábbi ismertetést. A sok kék-fehér lobogó között úde színfolt volt a salgótarjáni fekete-fehér sávos lobogó.¹⁹ (g. ábra.)

9. ábra

Az egyszínű zászlókkal szemben a mesteralakokat felvonultatóknak nagy szerepük volt a városi lobogók összeállításánál. A címerpajzsból adódó színek alapján sávokat, hasításokat vagy más mesteralakokat lehet alkalmazni a tervezés során. Városunk régi lobogója Bretagne ősi lobogójára emlékezteti a kutatókat a fekete-fehér sávozással.³⁰

A már említett központi utasításra 1974-ben rendelettel határozták meg városunk zászlaját (lobogóját). Ennek alapján az elfogadott zászló 1x2 méter méretű, *arannyal átszőtt bíborvörös színű, fekvő téglalap közepén a város címere. A címer alatt köralakban Salgótarján felirat látható fekete betűkkel.* (10. ábra.)

10. ábra

A lobogó mérete azonban megint nem arányos és szabályos. Ugyanis a lobogó magassága mindig úgy aránylik a lobogó hosszához, mint kettő a háromhoz (pl. 100x150 cm, 140x210 cm.) Gyakran használtak az elmúlt években a városi ünnepeken szabálytalan lobogót városi jelképként. Ez egyszer hasított, piros-fekete lobogó, közepén a város címere felirat nélkül. Gyakran labarumként szerepelt.²¹

5. Javaslat.

A korábbi döntés felülvizsgálata a városi lobogó és címer esetében is időszerűvé vált. A történelmi címer tartalmának tudományos kutatason alapuló elemzését felhasználva társadalmi vitára kellene bocsátani a város címerének és lobogójának kérdését.

A leírtak alapján úgy gondolom, hogy városunk jelképei világosak. Tradicionális múltja miatt elfogadható a *bányászkalapács*, a *bányamécs*, az *üllőn dolgozó kovács*, a régi községi címer eleme a *búzakalász*, valamint a honfoglaló magyarok *turulmadara*. Ugyanis, ha rendelkezésre áll régi címer, vagy annak olyan motívuma, mely utal a várossá válás folyamatára, valamint a tradíciókra, az felhasználható. A címerpajzs felosztásánál heraldikai zavart nem okozva felhasználható a két városi patak Y alakú völgyelése.

Megjelenítése pedig az új városra jellemző modern, stilizált, egyszerű ábrázolás legyen.

A város vezető testületének állásfoglalása mellett, a pártok véleményének meghallgatásával nyilvános pályázatot kell kiírni, és a beérkező pályaműveket közszemlére kell tenni illetve a sajtóban be kell mutatni, számolva a város lakosságának véleményével. Csak így lehetséges olyan címet alkotni, mely alkalmas arra, hogy a város lakossága elfogadja.

J E G Y Z E T

1. A Pallas nagy lexikona. Bp. 1893. IV. 371. o., Bertényi Iván: Heraldika. In: A történelem segédtudományai. Bp. 1968. 141. o., 158. o. 2: 2. Bertényi Iván: Kis magyar címerstan. Bp. 1983. 8. o. 3; 3. Feiszt György: Rövid magyar címerstan és pecséttan. In: Történelem szakköri füzetek. 15. Bp. 1986. 94. o., Bertényi. 1986. im: 157. o., Laszlovszky József: A magyar címer története. Bp. 1989. 39. o., Széll Sándor: Városaink neve, címere és lobogója. Bp. 1941. 20. o.; 4. Magyar Országos Levéltár tájékoztatása a 2738/1942. sz. leiratról: 5. A Munka. 1923. november 24.: 6. Benke István: 500 évvel ezelőtt alakult a Felső-magyarországi Bányavárosok Közössége. In: Bányászati és Kohászati Lapok. 1984. 4. sz. 263–266. o.; 7. Salgótarján története. St. 1972. 99. o., Nógrádi Lapok és Honti Híradó. 1883. november 18.; 8. A Salgótarjáni Kohászati Üzemek száz éve. St. 1968. 12. o.; 9. Szabó Zoltán: Cifra nyomorúság Bp. 1938., 231. o.; 10. Széll. 1941., im: 87. o.; 11. Széll. 1941., im: 28. o., 30. o., 80. o., Bertényi, 1983., im. 36. o., Bertényi. 1986., im: 156. o., Kállay István: A magyar címer a történelemben. Magyar Hírek. 1989. március 6. 6. o.; 12. Salgótarján története. St. 1972. 23. o.; 13. Mol. 2738/1942.; 14. Nógrád. 1966. július 30.; 15. NmL. XXIII. 527. 21. d. 1967. szeptember 18., NmL. XXIII. 526. 6. d. 1967. október 19. Nógrád. 1968. január 27.; 16. Castiglione Endre: A magyar városok címerai. Bp. 1975.; 17. Pandula Attila: Címerben a régi a jó. Magyar Nemzet. 1988. október 22. Bertényi. 1983., im: 107. o.; 18. Pandula Attila: Vexillológia. In: A történelem segédtudományai. Bp., 1986. 230. o., 232–234. o.; Széll. 1941. im: 58. o.; 19. Széll. 1941., im: 30. o.; 20. Széll. 1941., im: 58–59. o., 64. o.; 21. Castiglione. 1975., im: Széll. 1941., im: 65. o.